

Sztojka Ferenc hazatalált

Kikopott az emlékezetből. Sok időn át volt nagyon távol, de most hazatalált az övéihez. Ahhoz, hogy visszatérhessen elsősorban egy olyan elkötelezett asszonyra volt szükség, aki nem pénzkereseti, hatalmi forrásnak, nem hivalkodó státusznak, hanem küldetésnek tekint minden munkát és feladatkört, amit elvállal. Tisztességgel, közössége iránti elkötelezettséggel, szívvel-lélekkel teszi a dolgát.

Kiss Péterné Zsiga Etelka – mert róla van szó – már tizenegy éve vezeti az Uszódi Cigány Kisebbségi, majd a Roma Nemzetiségi Önkormányzatot, s nem mellesleg a községi könyvtárat, a helyi Teleházat is. A településen köztiszttelet övezi, kiemelkedő közéleti munkáját 2013-ban Uszód Községért kitüntető díjjal ismerték el. Családi programokat, magas kulturális színvonalú roma napokat, cigány majálisokat, roma húsvétokat, játszóházakat, Mikulás-napokat, vetélkedőket szervezett és színházi előadást, jeles roma előadóművészeket hívott fellépésre. Folyamatosan kereste azokat a lehetőségeket, amellyel az uszódi romák önazonosság-tudata és közösségi ereje is erősíthető. Így keresték fel egy kirándulás keretében Dankó Pista, a halhatatlan nótaköltő-zeneszerző Tabdi és Csengőd határában álló felújított egykori nyaralóját, s tették tiszteletüket az emlékművénel is. Ezt szolgálták a könyvtárban megtartott cigány rejtvényfejtő foglalkozások és az 1956 roma hőseinek emlékét idéző családi vetélkedő. Ezért utaztak közös színházlátogatásra s nézték meg a Nemzeti Színházban a Somnakaj című gypsy musicalt, és látogattak el együtt, közel ötvenen a sajnálatosan rövid életű Cigány Történelmi Kulturális, Oktatási és Holokauszt Központ csepeli kiállítótermébe is.

A látogatás során értesültek arról, hogy községüknek volt egy a maga korában, igaz, csak szűk körben, de igen nevezetes lakója.

Sztojka Ferenc (cigány becenevén Fardi) 1855 márciusában született Uszódon. Szótárkészítőként, költőként és műfordítóként *Nagyidai Sztojka* Ferenc néven vált ismertté. *Sztojka* József (*Sztojka* Pál nagyvajda gyermeke) és *Kozák* Borbála egykori sátoros cigányok fia volt. Szülei 1849-ben hagytak fel a vándorléttel, s telepedtek le az akkor Pest-Pilis-Solt vármegyéhez (ma Bács-Kiskun megyéhez) tartozó Uszódon. A kor azon kevés cigány emberéhez tartozott, aki középiskolát végzett. 1875-től katonaiskolába járt, s honvédségi altisztté avatták. Bosznia okkupációja idején – még harmadéves altisztként – a 38. gyalogezredben szolgált. A hadjárat alatt jelentkezett először költői szenvedélye. Akkor írt verseit Gradacban (ma Gradačac), az ottani hírlapok közölték. Később a Fővárosi Lapokban is jelentek meg költeményei. Kivételes nyelvtelhetségnek bizonyult, cigány anyanyelvén kívül nyolc nyelven beszélt. *Habsburg* József főherceg (József nádor fia), a Magyar

királyi Honvédség megszervezője és első főparancsnoka, már csapattiszt korától nagy kedvvel, később pedig tudományos igénnyel is foglalkozott a cigány nyelvvél. A roma nyelvjárások (köztük a lovári dialektus) első – az akkori Európában is egyedülálló – rendszerezett nyelvtanát végül *Czigány nyelvtan – Románo csibákero sziklaribe* cím alatt 1888-ban jelentette meg, a Magyar Tudományos Akadémia vállalkozott kiadására.

Munkájában olyan cigány személyiségek voltak segítségére, mint például *Ipolysági Balog* Jancsi, az 1848/49-es szabadságharc alatt Guyon Richárd hadtestének zenélő-harcoló hőse, az 1850-ben közreadott első hazai cigány nyelvű nyomtatvány, a „Legelső cigány imádságok” írója. (Az ipolysági zenekar primásának halálakor a méltó temetés költségeit is a főherceg vállalta magára.) Sztojkától is segítséget kért, akinek áttekintésre, észrevételezésre megküldte a kéziratát. Maradtak fenn Uszódról keltezett válaszlevelek, amelyben ezek megérkezetről tudósított, majd javítási észrevételeket közölt vele Sztojka.

A honvédségtől is szabadságolták, hogy cigány-magyar szótárt szerkeszthessen. Amikor 1866-ban elkészült, a megjelentetés teljes költségeit a főrangú úr, a honvéd főparancsnok vállalta magára. Ezért is kapta azt a címet, hogy „Ő császári és magyar királyi fensége József főherceg magyar és cigány nyelv gyök-szótára. Romané aláává. És ezért van az is, hogy a kötet elején mindkettejük képét közölték. Nem sok könyv lehet a világon – talán csak ez az egy – amelyet egy cigányember és egy királyi herceg arcmása vezet be. Kalocsán nyomtatták ki 600 példányban.

A könyv három részre oszlott. Az első volt maga a szótár. 13 ezer 740 magyar szó cigány megfelelője szerepelt benne, valamint a számok roma megnevezése egymillióig. A másodikban a cigány szavak gyakorlásaként imádságokat, templomi énekeket, levélminták, apróbb elbeszélések, mesék és magyar költemények általa történt fordításait adta közre. A harmadikba pedig saját költeményei kerültek magyar, illetve cigány nyelven, valamint üdvözlő versek, népdalok. (A szöveggyűjteményben 399 költészeti darabot és 130 eredeti cigány verset szerepeltetett. Írt továbbá A cigányok vándorlása címmel egy 228 soros elbeszélő költeményt, Cigány lakodalom címmel egy „történelmi drámai” vígjátékot, továbbá egy szintén kétfelvonásos történelmi drámát, a Cigányvárt.) Ezek irodalmi értéke messze nem közelítette meg szótára minőségét és jelentőségét. A maguk nemében azonban elsők voltak. A legelső hazai cigány szépirodalmi próbálkozások – ez elvitathatatlan érdemük. Olyannyira, hogy József főherceg Sztojkat még Jókai Mórral is összeismertette. Ő elsősorban cigány nyelvű költészetét tartotta nagyra: „...kolompárnak jó költő” – jellemezte Jókainak írt levelében a szótárkészítőt.

A könyv újbóli kiadásának gondolata 1889-ben vetődött fel, s korábbi kiadásában ismét pártfogóra lelt. „Igen jó azon gondolatja nyelvtenát bővítve, olcsóbb alakban második kiadással közrebocsájtani, mert így fog elkelni. [...] Kevesen tudják becsülni a tudományos munkát. Tudós, főképp nyelvész kevés van, aki ily munkát kellőleg megbecsüljön.” Ő azonban a helyén értékelt Sztojka úttörő vállalkozását, s válaszelevélhez máris csatolt annyi pénzt, és jótanácsot, ami elég volt ahhoz, hogy az újabb kiadásnak ne a nyomdász vigye el a hasznát. A főherceg alcúti családi birtokáról küldött levelében olvasható egy olyan mondat is, ami ékes tanúság az uszódi roma szerző nemeslelkűségéről. „Majd most az isten áldása lesz Önnel, mivel első nyereseményét szegény szülőire és rokonaira költötte...” – írta neki.

A gyökérszótár második kiadása Pakson jelent meg, 1890-ben.

Sztojka később is kötelességszerűen küldte leveleit Alcsútra. Újévkor, karácsonykor, születésnapokon verssel köszöntötte a családot. Több levelét és alkalmi költeményét Soós István tette közzé „József főherceg cigány levelezése” (Romológiai Kutatóintézet – Szekszárd, 2000.) és Rézműves Melinda „Cigány levelek” (Fővárosi Önkormányzat Cigány Ház – Bp. 2005.) című munkájában. A budapesti Imediás Kiadó 2000-ben CD-romon jelentette meg A cigányok vándorlása című művét, a párizsi INALCO Egyetem Rromani Filológiai Szekciója pedig 2007-ben Un dictionnaire rromani oublié (Egy elfelejtett rromani szótár) címmel adta ki újra a bővített, 1890-es szótárát.

Az ezredévi ünnepek után, a hetvenes évek felé közeledő nagyúr tudományos aktivitása erősen alábbhagyott. Nagyidai Sztojka Ferencet pedig, amint kikerült főrangú pártfogója holdudvarából –

József főherceg halála után aztán végképp –, a minimális közfigyelem is elkerülte. Úgy tudni, hogy élete utolsó harmadában kis földbirtokon gazdálkodott és lókereskedő volt. Új könyve már nem jelent meg, jelesebb lapokban, folyóiratokban sem tett közzé írást (bár kispéldányú helyi sajtótermékekben, évkönyvekben, emlékkönyvekben és kéziratban lappanghatnak még művei), róla/vele életében készült írás az 1890-es évek derekától jelenleg nem ismeretes. Halálhíréről, gyászjelentéséről is néma volt a sajtó.

Ezért alakult ki aztán az a képzet, hogy vélhetően annyi más romához hasonlóan fiatalon, ötven éves kora körül elhunyt. Azt, hogy hol és pontosan mikor boldogult meg, milyen körülmények között hagyta itt a földi létet, mindaddig senki sem tudta megállapítani, pedig volt idő, amikor még sokszor emlegették. (Az 1980-as évek derekán Budapesten működött egy Nagyidai Sztojka Fardi Cigány Módszertani Művelődési Bázis, 1988-ban pedig megyei Ki Mit Tud? győztes lett a kalocsai Sztojka Ferenc Fardi Cigánytáncgyűttes.)

Csepeli látogatásukról hazaérvén, az uszódi romák kutatni kezdték, hátha a környékükön élő valamelyik Sztojka család tud valamit a falu egykor híres lakójáról, de nem jutottak eredményre.

Kiss Péterné azonban nem adta fel. A község 2017-ben újratelepítése háromszázadik évfordulóját ünnepli, s ez alkalomból márciusban egy kéthavonta jelentkező helytörténelmi kiadványt indítottak el. Az Uszódi Krónika megszületésénél természetesen ő is ott bábáskodott. A májusi számba nagyobb cikket írt Nagyidai Sztojka Ferenc életútjáról. Attól kezdve ismét minden helybeli – már a nem romák is – a falu híres szülőite között tartják számon azt a cigányembert, aki miatt valaha egy Habsburg főherceg is leveleket küldözgetett Uszódra.

A cikkben a nevet követő adatsorban halálózása helyét és idejét egy nagy kérdőjel pótolta, hiszen ezeknek eddig senki sem tudott a végére járni, így szerepel a lexikonokban is.

Dr. Kéri Benedek Atanáz, a foktői római katolikus plébánia adminisztrátora is olvasta ezt az írást. Ehhez a plébániához tartoznak jelenleg az uszódi hívek is. (Megbocsátható okokból ehelyütt muszáj kis kitérőt tennünk, hogy elmondhassuk: egy ideig 1908-ban sem volt a falunak önálló plébánosa, s *Vajda Ottó – Vajda Gyuri* bajai cigányprímás fia – töltötte be az adminisztrátori tisztelet.) Mivel Atanáz atya az uszódiak lelki gondozását a templomfalakon, s a közvetlen egyházi szolgálaton-szolgáltatásokon túl is fontosnak ítéli, nekiállt a vaskos anyakönyvek áttanulmányozásának. Nagy részét meg is lelte azoknak az adatoknak, amiket keresett.

Az „Egybekeltek anyakönyve” 1891-1940 közötti bejegyzéseiben rátalált az esküvői bejegyzésre. A házasságkötésre 1899. március 22-én, egy szerdai napon került sor. Az akkor 44 éves Sztojka Ferenc a nála tizenegy évvel fiatalabb *Lakatos Mária*t, egy lókereskedő és rézműves cigány (*Lakatos Mihály*), a Bé-

kés megyei Mezőgyánon született lányát vezette az oltár elé. Mindkettejüknek ez volt az első házassága, amit egyikük édesapja sem érhetett már meg. Fontos megjegyezni, hogy az újszülött férj polgári foglalkozásaként már nem a földművelés és lókereskedés van bejegyezve, ami a lexikonokban áll, hanem egy valóban polgári mesterség, a bélyegzőkészítő.

„A meghaltak anyakönyve” 1903-1931 rögzített adatai között azt a bejegyzést is megtalálta, ami végre fellebbenti a fátylat Nagyidai Sztojka Ferenc halálának körülményeiről is. Hetvennégy évesen, 1929. január 13-án szenderült jobblétre. Foglalkozásként itt is a bélyegzőkészítő szerepel, de bejegyzésre került az is, hogy a néhai Lakatos Mária férje, azaz megözvegyült emberként hunyt el. A „Betegsége vagy a halál más neme” rovatban az aggkori végelgyengülést írták. Utolsó lakhelyeként az Uszód 438. címet jegyezték be, azaz már nem a Rákóczy utcában lakott, mint esküvője idején. Megtudható az is, hogy temetése a helyi sírkertben január 15-én történt meg. Ravatalánál és hantja fölött Katona István tb. kánonok, esperes plébános végezte a szertartást. Az is kiderült, hogy születése napját is rosszul tudták, akik leírták.

Itt tartunk most. Atanáz atya épp újabb anyakönyveket böngész, hogy azt is megtudhassuk, született-e gyermekük Sztojkáéknak. Ha igen, az

majd újabb izgalmas nyomozás kiindulópontjául szolgálhat. Az is fontos adalék lehet, hogy mikor halt meg Sztojka Ferencné, és férje hány évet töltött emlékéhez mindhalálig ragaszkodó özvegységben. Voltak-e testvérei? A roma önkormányzatnak is új kutatási lehetőségei nyílnak, amelyekkel – a testület eddigi kiemelkedő és példaértékű tevékenysége ismeretében nincs okunk kételkedni – élni fognak. A megismert lakcím nyomán megkereshető, hogy melyik házat, háztelket jelölte 1929-ben, s ha áll, ha megvan, egy emléktábla minden bizonnyal elfér a falán, illetve oldalában. (Vajon a korábbi, Rákóczy utcai épület lehetett a szülőháza?) Pontosítható az is, hogy hová temették – így lehet, hogy egy agyonkoptt sírkő is új értelmet nyerhet. Most, hogy kiderült, nemcsak született, hanem élt is, halt is a községben, mindenképp elindulhat valamiféle tiszteleti kultúrsza. Feltetethetik nevét a település honlapján a falu híres szülőitei, lakói közé. Elnevezhetnek róla utcát, terecskét, parkot, díjat. (És akad ott könyvtár is, aminek még nincsen névadója). Nagyidai Sztojka Fardi példája ösztönzőleg hathat a helyi roma és nem roma fiatalokra, fontos lokálpatriotizmust ösztönző, identitás-, illetve toleranciaépítő erőként lehet jelen – újra jelen lehet – a község és közösség mindennapi életében.

Hegedűs Sándor

A nemzetiségek biztoshelyettesének elvi állásfoglalása a roma holokauszt oktatásának hazai helyzetéről

Az Országgyűlés Magyarországi Nemzetiségek Bizottsága Köznevelési és Kulturális Albizottságának ülésén, 2017. október 26-án, mutatta be Szalayné Sándor Erzsébet, a nemzetiségek jogainak védelmét ellátó biztoshelyettes, a roma holokauszt oktatásának társadalmi szemléletformáló szerepéről és hazai helyzetéről szóló, frissen kiadott elvi állásfoglalását. Elmondta, hogy a szakmai anyag megjelenítését alapos és körültekintő előkészítő munka előzte meg, amely a történelmi tények bemutatásán túl kiterjedt a roma holokauszt oktatása magyarországi szabályozási környezetének elemzésére, az állásfoglalás témájához közvetve és közvetlenül kapcsolódó magyar ombudsmani tevékenységre, illetve a roma holokauszt formális és nem formális oktatásban való megjelenésének vizsgálatára, valamint a nemzetközi és hazai jó gyakorlatokra. Kiemelte, hogy a roma holokauszt megfelelő minőségű oktatása olyan eszközzé válhat Magyarországon, amely nemcsak azt segítheti elő, hogy a roma/cigány közösségek az Alaptörvényben meghatározott önazonosságuk szabad vállalásához és megőrzéséhez való jogukkal élhessenek, hanem arra is alkalmas, hogy a társadalom tagjaiban kialakítsa és megerősítse azt az értékrendet, amely az emberi jogok tiszteletén alapszik. A társadalom egészséges védekező mechanizmusa csak akkor alakulhat ki a káros tendenciákkal szemben, ha a gyermekeket már kiskoruktól kezdve érzékenyítjük, továbbá valós történelmi ismeretekkel vértessük fel őket annak érdekében, hogy felismerjék a kirekesztő és gyűlöletkeltő szándékat.

www.ajbh.hu